

MIKA MICKELSSON

Suursodan pohjoinen näyttämö

Ruotsin ja Tanskan kamppailu Itämeren hallinnasta 1643

Eurooppaa 1600-luvulla ravistellutta murrosta ja erityisesti kolmikymmenvuotista sotaa on pidetty tärkeänä vedenjakajana kansainvälisten suhteiden historiassa. Eurooppalaiseen suursotaan kytkeytyneistä konflikteista Ruotsin ja Tanskan vuosina 1643–45 käymä sota on kuitenkin jäänyt historian tutkimuksessa vähälle huomiolle, vaikka se johti merkittäviin muutoksiin Itämeren alueella. Mika Mickelsson tarkastelee alueellisen konfliktin taustalla olleita tekijöitä ja sodan puhkeamista edeltänyttä päätöksentekoprosessia Ruotsissa.

■ Tanskan tunnetun kuningashymnin on sanoittanut runoilija Johannes Ewald, joka on sisällyttänyt säkeet vuonna 1778 kirjoittamaansa laulunäytelmään *Fiskerne*¹. Ewaldia on pidetty romanttisen suuntauksen varhaisena edustajana, ja hän haki useisiin teoksiinsa virikkeitä kansallisesta historiasta. Kuningashymnin aihe liittyy Tanskan merelliseen menneisyyteen, ja sen ensimmäistä säkeistöä voi nykyajan näkökulmasta luonnehtia varsin sotaisaksi:

”Kong Christian stod ved høien Mast
I Røg og Damp.

Hans Værge hamrede saa fast,
At Gothens Hielm og Hierne brast.
Da sank hvert fiendtligt Speil og Mast
I Røg og Damp.
Flye, skreg de, flye, hvad flygte kan!
Hvo staaer for Danmarks Christian
I Kamp?”²

Hymnissä mainitun kuninkaan historiallisen esikuvana on Kristian IV, joka kruunattiin Tanskan ja Norjan hallitsijaksi vuonna 1596. Mutta mihin historialliseen taisteluun säkeissä viitataan, ja keitä ovat gootit, joita laivan mastoon kiivennyt kuningas lyö vimmattusti miekallaan? Ewaldin innoittajana oli Kolberger Heiden meritaistelu, joka käytiin Saksan rannikon edustalla sijaitsevan Fehmarnin³ saaren lähistöllä kesällä 1644. Taistelussa ottivat yhteen Tanskan ja Ruotsin lippujen alla purjehtineet sotalaivastot, joten gooteilla siis viitataan Ruotsin laivastossa palvelleisiin miehiin.

Ruotsalainen sotahistorioitsija ja laivastoupseeri Arnold Munthe on vuonna 1905 julkaistussa teoksessaan kuvannut yksityiskohtaisesti Kolberger Heiden meritaistelua. Hänen arvionsa mukaan taistelun alkaessa heinäkuun ensimmäisen päivän⁴ aamuna Tanskan linjalaivaston vahvuuteen kuului 40 sotalaivaa ja joukko pienempiä aluksia. Laivastoa pidettiin pitkälti Kristian IV:n luomuksena, ja kuningas myös osallistui henkilökohtaisesti taisteluun.⁵

Taistelun aikana kuninkaan lippulaiva Trefoldighed joutui ruotsalaisten tykkitulen kohteeksi, ja tykinkuulan osuman seurauksena Kristian IV:n mainitaan haavoittuneen sirpaleista. Hän sai taistelussa vammoja oikeaan silmäänsä ja lisäksi toiseen korvaan-

sa. Taistelua koskevista kuvauksista ei kuitenkaan löydy tietoja Trefoldighedin valtausyrityksestä tai siitä, että iäkäs kuningas olisi hymnissä mainitulla tavalla puolustautunut miekallaan.⁶ Ewaldin esittämää kuvasta kuninkaan urhoollisuudesta voidaankin pitää luonteeltaan selvästi ihannoivana.

Käytettävissä olevien tietojen valossa molempien osapuolten kärsimät miestappiot jäivät suhteellisen pieniksi ja taistelu päättyi lopulta ratkaisemattomana.⁷ Tästä huolimatta uutinen Kolberger Heiden suuresta meritaistelusta levisi eri puolille Eurooppaa. Kansainvälisen mielenkiinnon taustalla oli edellisenä vuonna syttynyt sota Itämeren alueen kahden johtavan merivallan välille.

Ruotsin ja Tanskan välillä kyteneet kiistat olivat leimahtaneet vuoden 1643 lopulla avoimeksi aseelliseksi konfliktiksi, kun ruotsalaisen sotamarsalkan Lennart Torstenssonin komentama armeija oli aloittanut yllätyshyökkäyksen Tanskan kuninkaan alaisuuteen kuuluneeseen Holsteiniin.⁸ Tanskalaisessa historiankirjoituksessa sodasta käytetään tämän vuoksi usein nimitystä ”torstenssonfejden”. Sodan aikana ruotsalaisjoukot miehittivät Jyllannin niemimaan, ja vuoden 1645 Brömsebron rauhansopimuksessa⁹ Tanskan kuningas joutui taipumaan alueluovutuksiin sekä ruotsalaisten merikuljetusten tullivapauden vahvistamiseen Juutinraumassa.

Tässä artikkelissa konfliktin eskaloitumiseen johtaneita tapahtumia lähestytään varhaismodernin ajan kansainvälisten suhteiden historian näkökulmasta analysoimalla hyökkäyssotaa edeltänyttä ulkopoliittista päätöksentekoprosessia Ruotsissa. Huomiota kiinnitetään erityisesti konfliktin taustalla olleisiin kaupp- ja turvallisuuspoliittisiin kysymyksiin. Millaisia näkemyksiä päätöksentekoprosessiin osallistuneet henkilöt esittivät sodan taustatekijöistä, ja miten alkuperäislähdeaineistosta esiin nousevia tekijöitä on mahdollista arvioida suhteessa sodasta tehtyihin aiempiin tulkintoihin ja konflikteja sekä ulkopoliittista päätöksentekoa koskeviin yleisiin selitysmalleihin?

Vuosien 1643–45 sota on mielenkiintoinen tutkimuskohde, sillä se ajoittuu tärkeään käännekohtaan Euroopan historiassa.

Konfliktissa oli kyse sekä samanaikaisesti käynnissä olleen kolmikymmenvuotisen sodan pohjoisesta sivunäyttämöstä että Ruotsin ja Tanskan välisestä kamppailusta Itämeren alueen hallinnasta.

Kilpailu hegemoniasta Itämerellä uuden ajan alussa

Kansainvälisten suhteiden historiassa uuden ajan alkua on pidetty tärkeänä murroskautena, jonka aikana suvereeni valtio vakiinnutti asteittain asemansa kansainvälisen järjestelmän perusyksikkönä Euroopassa.¹⁰ Charles Tilly on tutkinut valtiojärjestelmän pitkän aikavälin kehitystä historiallisen sosiologian näkökulmasta, ja hänen mukaansa pyrkimys sodankäynnissä tarvittavien voimavarojen keskittämiseen oli tärkeä järjestelmän rakennetta muokannut tekijä. Valtiojärjestelmän muotoutumisen kannalta keskeisen murroksen sodankäynnissä Tilly ajoittaa myöhäiskeskiajalle, jolloin ruutiin

1. Laulunäytelmä julkaistiin Tanskassa ensimmäisen kerran painettuna vuonna 1779. Johannes Ewald (1904) *Fiskerne: et Syngespil i tre Handlinger, Udvalgte Skrifter*, Kööpenhamina: Nordisk Forlag, 81–174.

2. ”Kuningas Kristian seisoi korkealla mastossa, savussa ja sumussa. Hän hakkasi miekallaan niin lujasti, että se lävisti gootin kypärän ja aivot. Sitteen upotti jokaisen vihollisen aluksen ja maston, savussa ja sumussa. Paetkaa, huusivat he, paetkaa, te, jotka pystytte! Kuka vastustaa Tanskan Kristiania taistelussa?” Ewald (1904) 134.

3. Ruotsalaisessa ja suomalaisessa kirjallisuudessa saaren nimestä käytetään myös muotoa Femern.

4. Taistelun päivämäärä on ilmoitettu Ruotsin valtakunnassa käytössä olleen kalenterin mukaisesti.

5. Arnold Munthe (1905) *Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarbielm, danska kriget 1643–1645, Svenska sjöhjältar* V:I, Tukholma: P. A. Norstedt & söners förlag, 297–323. Meritaistelua koskevista uudemmista kuvauksista ks. Niels M. Probst (1996) *Christian 4.s flåde, den danske flådes historie 1588–1660, Marinehistoriske skrifter* 26, Kööpenhamina: Marinehistoriske Selskab, 234–240.

6. Munthe (1905) 297–323; Probst (1996) 238.

7. Munthe (1905) 314–323; Probst (1996) 240.

8. Ks. esim. Stewart Oakley (2005) *War and Peace in the Baltic 1560–1790*, Lontoo: Routledge, 68–71.

9. Fredsfördrag mellan Sverige och Danmark, Brömsebro 13.8.1645, *Sveriges traktater med främmande magter (ST)* V:II, Tukholma: Kungl. Boktryckeriet. P. A. Norstedt & Söner, 595–626.

10. Barry Buzan & Richard Little (2000) *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations*, Oxford: Oxford University Press, 241–255.

*Kristian IV kolberger Heiden meritaistelussa.
Vilhelm Nikolaj Marstrandin maalaus, Roskilden tuomiokirkko.*

perustuvien tuliaseiden käyttö yleistyi Euroopassa.¹¹

Suvereeneihin valtioihin perustuvan kansainvälisen järjestelmän kehittyminen oli kuitenkin pitkälinen historiallinen prosessi, jonka vaikutukset tulivat näkyviin vasta vähitellen. Harald Gustafsson on käyttänyt käsitettä konglomeraattivaltio kuvatessaan varhaismodernin ajan Euroopalle luonteenomaista valtiomuotoa, jossa yhden hallitsijasuvun alaisuudessa oli tyypillisesti useita erillisiä alueita.¹² Yleiseurooppalainen muros heijastui myös Itämeren piiriin, jossa Tanska ja Ruotsi kilpailivat alueellisesta hegemoniasta pohjoismaisen Kalmarin unionin hajottua.

Tanskan hallitsijat pystyivät valtakuntansa sijainnin ansiosta valvomaan Itämerelle johtavia Juutinrauman ja Ison- sekä Vähän-Beltin salmia. Osoituksena strategisesti edullisesta asemasta oli Juutinrauman tulli, jota Tanskan kruunu oli kerännyt 1400-luvulta alkaen Itä- ja Pohjanmeren välillä purjehtineilta kauppa-aluksilta.¹³

Juutinrauman tullituloja Tanskan hallitsijat tarvitsivat ennen kaikkea sotalaivastoon. Tanskan ja Ruotsin varustamista laivastoista kehittyi 1500- ja 1600-luvulla tärkeitä voimatekijöitä Itämeren alueelle, ja ruotsalaisen historioitsijan Jan Gleten mukaan molemmat valtiot pyrkivät laivastojensa avulla kontrolloimaan kauppamerenkulkua ja organisoidun väkivallan käyttöä merellä.¹⁴ Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että meriyhteyksien hallinnalla oli tärkeä merkitys Tanskan ja Ruotsin välisissä sodissa 1600-luvulla.

Ruotsin nousua alueelliseksi suurvallaksi on myöhemmin selitetty sen pyrkimyksellä saada valvontaansa kauppamerenkulun kannalta keskeiset reitit Itämerellä. Ruotsin tavoitteena oli Tanskan tavoin kerätä taloudellisia resursseja Itämerellä kulkeneesta kaukokaupasta.¹⁵

Michael Robertsin mukaan ruotsalaisessa historiantutkimuksessa on 1900-luvun kuluessa noussut korostetusti esille tulkinta, jonka mukaan Ruotsin ekspansiivisen ulkopoliittikan keskeisenä tavoitteena oli kauppayhteyksien hallinta Itämerellä. Vanhemmassa ruotsalaisessa historiankirjoituksessa

ekspansio on puolestaan nähty ensisijaisesti reaktiona Tanskaa vastaan käytyyn itenäisyystaisteluun ja Ruotsin rajojen ulkopuolella tapahtuneisiin kansainvälisiin mulistuksiin. Historian ja Ruotsin maantieteellisen aseman haavoittuvuuden seurauksena sen hallitsijoiden keskeisenä huolenaiheena oli turvallisuus.¹⁶ Ruotsin kansainvälisen aseman vahvistuminen liittyi vuosina 1618–48 käytyyn kolmikymmenvuotiseen sotaan, johon molemmat pohjoismaiset kuningaskunnat ottivat vuorollaan osaa.

Kolmikymmenvuotisen sodan vaikutukset ulottuivat Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan ohella myös muualle Eurooppaan. Tanskan kuningas Kristian IV oli liittynyt sotaan Holsteinin herttuana vuonna 1625, mutta hänen sotarekensä päättyi tappioon ja Saksan keisarin kanssa solmittuun Lyypekin erillisrauhaan vuonna 1629. Tanskan jälkeen sotaan liittyneen Ruotsin menestys oli puolestaan tanskalaisia parempi, ja Ruotsi lukeutui Saksan keisarin pääviholisiin aina kolmikymmenvuotisen sodan loppuun asti.¹⁷

11. Charles Tilly (1992) *Coercion, Capital, and European States, AD 990–1992, Studies in Social Discontinuity*, Cambridge MA: Blackwell, 14, 76, 81, 163–164. Tillyn esittämää mallia on myös kritisoitu, ja esimerkiksi Hendrik Spruyt on erilaisia valtiotyyppjä vertailevassa tutkimuksessaan korostanut sodankäynnin ohella taloudellisten muutosten vaikutusta eurooppalaisen valtiojärjestelmän kehityksessä. Hendrik Spruyt (1994) *The Sovereign State and Its Competitors: An Analysis of Systems Change, Princeton Studies in International History and Politics*, Princeton: Princeton University Press, 29–33.

12. Harald Gustafsson (1998) 'The Conglomerate State: A Perspective on State Formation in Early Modern Europe', *Scandinavian Journal of History* 23:3, 194.

13. Ks. Juutinrauman tullin historiasta Charles Hill (1926) *The Danish Sound Dues and the Command of the Baltic*, Durham: Duke University Press.

14. Jan Glete (2000) *Warfare a Sea 1500–1650: Maritime Conflicts and the Transformation of Europe, Warfare and History*, Lontoo: Routledge, 112–116, 124–128.

15. Glete (2000) 115.

16. Michael Roberts (1979) *The Swedish Imperial Experience 1560–1718*, Cambridge: Cambridge University Press, 3–7, 26–27.

17. Kolmikymmenvuotista sotaa koskevista uudemista yleisesityksistä ks. esim. Lars Ericson Wolke, Göran Larsson & Nils-Erik Villstrand (2006) *Trettio-åriga kriget: Europa i brand 1618–1648*, Värnamo: Historiska media.

Kuningas Kustaa II Aadolfin johdolla toteutetun intervention taustalla on nähty niin tunnustuksellisia, taloudellisia kuin turvallisuuspoliittisiakin syitä.¹⁸ Viimeaikaisessa tutkimuksessa Ruotsin liittymistä sotaan on pyritty selittämään myös kansallisen identiteetin puolustamiseen liittyneillä tekijöillä.¹⁹ Vaikka Ruotsin osallistuminen kolmikymmenvuotiseen sotaan on herättänyt runsaasti mielenkiintoa, niin tästä huolimatta vuosien 1643–45 sotaan ja sen taustatekijöihin on kiinnitetty historiantutkimuksessa suhteellisen vähän huomiota.

Aiempia tulkintoja Tanskan-sodasta

Tanskan-sotaa käsittelevää kirjallisuutta on julkaistu 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun jälkeen valitettavan niukasti, ja perusteellinen tutkimus sodasta sekä sen taustalla olleista tekijöistä on edelleen kirjoittamatta. Vuosien 1643–45 tapahtumia on tyydytty yleensä tarkastelemaan osana kolmikymmenvuotista sotaa, ja aiheesta kertoviin yleisesityksiin on usein sisällytetty lyhyt kuvaus Ruotsin aloittamasta hyökkäyssodasta.

Sodan taustatekijöiden osalta Munthe mainitsee Kristian IV:n kiristyneen tullipolitiikan Juutinraumassa. Tämän ohella hän kuitenkin painottaa, että sodan taustalla oli Ruotsin ulkopoliittikkaa kuningatar Kristiinan holhoojahallituksen kaudella johtaneen valtakunnankansleri Axel Oxenstiernan pyrkimys vahvistaa Ruotsin asemaa Itämeren alueella.²⁰

Aikakautensa kansalliselle historiankirjoutukselle tyypilliseen sävyyn Munthe toteaa, että Ruotsin päämääränä oli saavuttaa etelässä ja lännessä luonnolliset rajansa valloittamalla Tanskaan kuuluneita rajamaakuntia. Hänen mukaansa Ruotsin ja Tanskan suhteita rasittivat lisäksi useat pienemmät kiistanaiheet ja kansakuntien välinen epäluuloisuus, minkä vuoksi sodan puhkeaminen oli hänen mukaansa vain ajan kysymys. Erikoislaatuisen diplomaattisen kiistan valtakuntien välille oli aiheuttanut esimerkiksi Kustaa II Aadolfin lesken Maria Eleonooran pako Ruotsista kesällä 1640. Kristian IV oli määrännyt tanskalaisia sotalaivoja avusta-

maan leskikuningatar pakomatkan aikana, mikä herätti ärtymistä Ruotsissa.²¹

Munthen luettelemat kysymykset ovat toistuneet aihepiiriä käsittelevässä myöhemmässä kirjallisuudessa, joskin niitä on painotettu vaihtelevasti. Wilhelm Tham on Ruotsin ulkopoliittikan historiaa käsittelevässä yleisesityksessä tuonut lisäksi esille Tanskan harjoittaman Ruotsin vastaisen diplomatian, minkä tavoitteena oli heikentää Ruotsin asemaa erityisesti Saksassa. Sodan varsinaiset syyt eivät hänen mukaansa kuitenkaan liittyneet Kristian IV:n tullipolitiikkaan tai muihin ajankohtaisiin kiistakysymyksiin, joita käytettiin Ruotsissa hyväksi etsittäessä perusteluja hyökkäyssodalle.²²

Thamin mukaan hyökkäyssodan perimmäisenä syynä oli Ruotsin pyrkimys murtaa Tanskan valta-asema Juutinraumassa ja saavuttaa hegemonia Itämeren alueella. Hänen mukaansa myös sillä oli merkitystä, että Tanskaa pidettiin Ruotsin perivihollisena ja että molempien valtakuntien poliittisen johdon piirissä vastapuoleen suhtauduttiin vihamielisesti. Tämä koski erityisesti Tanskan kuningasta ja valtakunnankansleri Oxenstiernaa.²³

Ruotsissa hahmotellut suunnitelmat Tanskan valta-aseman murtamiseksi ajankohtaisuivat Thamin mukaan 1640-luvun alussa, kun kansainvälispoliittinen tilanne muuttui hyökkäyssodan kannalta suotuisaksi. Vuoteen 1643 mennessä Ruotsi oli solminut uudet liittosopimukset Ranskan ja Alanko-

18. Sverker Oredsson (1992) *Gustav Adolf, Sverige och trettioåriga kriget. Historieskrivning och kult, Bibliotheca historica lundensis* 70, Lund: Lund University Press, 12–13, 237–261.

19. Erik Ringmar on kritisoinut aiemman tutkimuksen tapaa nähdä päätös sotaan liittymisestä rationaalisena ja Ruotsin intressien mukaisena. Hänen esittämänsä tulkinnan mukaan päätöksen taustalla oli pyrkimys puolustaa Ruotsin kansallista identiteettiä, joka oli vähitellen kehitymässä 1600-luvulla. Ks. Erik Ringmar (1996) *Identity, interest and action: A cultural explanation of Sweden's intervention in the Thirty Years War, Cambridge Cultural Social Studies*, Cambridge: Cambridge University Press, 1–16, 187–193.

20. Munthe (1905) 61–83.

21. Munthe (1905) 61–83.

22. Wilhelm Tham (1960) *Den svenska utrikespolitikens historia 1560–1648, Den svenska utrikespolitikens historia* 1:2, Tukholma: P. A. Norstedt & söners förlag, 319–321, 324.

23. Tham (1960) 321–323.

maiden tasavallan kanssa, kun taas Tanska oli poliittisesti eristetty ja lisäksi huonosti varustautunut sotaan. Ruotsilla oli sitä vastoin kolmikymmenvuotisen sodan vuoksi käytettävissään valmiiksi Saksaan sijoitettuja joukkoja, jotka kykenivät hyökkäämään Holsteinin ja Slesvigin kautta Jyllantiin.²⁴

Sodan puhkeamista edeltäneitä tapahtumia on käsitelty myös tanskalaisessa historiantutkimuksessa. Tanskan ulkopoliitiikan historiaa tutkinut Julius Albert Fridericia on kuvannut Ruotsin ja Tanskan välisissä suhteissa vallinneita jännitteitä sekä valtioiden välisiä kiistakysymyksiä sotaa edeltäneellä ajanjaksolla. Sodan varsinaisten syiden osalta hän nostaa Thamin tavoin korostetusti esille pohjoismaisten naapurikansojen välisen pitkäaikaisen kaunan ja erityisesti valtakuntien johtavien miesten vihamielisen suhtautumisen toisiinsa. Kristian IV:n pyrkimykset toimia välittäjänä kolmikymmenvuotisen sodan osapuolten käymissä rauhaneuvotteluissa ja pelko Tanskan avoimesta liittymisestä Ruotsin vastustajiin olivat Juutinrauman huonontuneen tilanteen ohella seikkoja, jotka Friderician mukaan lopulta ajankohtaistivat kysymyksen sodasta.²⁵

Aiemmassa kirjallisuudessa on siis tuotu esille erilaisia lyhyen ja pitkän aikavälin tekijöitä, joiden on nähty olleen sodan taustalla. Erityisesti keskeisten päätöksentekijöiden tavoitteiden ja asenteiden merkitystä on usein korostettu. Konfliktin taustalla oleiden tekijöiden ja sodan puhkeamista edeltäneen päätöksentekoprosessin ymmärtämiseksi on kuitenkin perusteltua kiinnittää myös yleisemmällä tasolla huomiota kansainvälisten suhteiden historiaa koskevaan tutkimukseen. Erityisesti yhteiskuntatieteiden piirissä on luotu malleja, jotka auttavat jäsentämään ulkopoliittista päätöksentekoa ja sotilaallisten konfliktien taustatekijöitä.

Lähestymistapoja kansainvälisten suhteiden historiaan

Kansainvälisten suhteiden tutkimuksella on ollut pitkään vakiintunut asema historian tutkimuksen kentässä. Perinteisen diplomaatian historian rinnalle on 1900-luvulla kehittänyt suuntauksia, joista erityisesti rans-

kalaisen koulukunnan piirissä on varsinaisten kirjallisten lähteiden ohella pyritty ottamaan aiempaa paremmin huomioon myös maantieteellisten, väestöllisten, taloudellisten ja psykologisten syvätekijöiden merkitys.²⁶

Kiinnostavan yhteiskuntatieteellisen näkökulman kansainvälisen politiikan ja aseellisten konfliktien tutkimukseen tarjoaa Kalevi J. Holsti, joka on hahmotellut yleisen tason tutkimuksellisen viitekehyksen kansainvälisen politiikan analysoimiseen.²⁷

Merkittävien ulkopoliittisten valintojen taustalta on Holstin mukaan yleensä löydettävissä yksittäisen syyn sijaan useita syitä ja tavoitteita. Valtioiden ulkoinen ja sisäinen toimintaympäristö tarjoavat hänen mukaansa jatkuvasti rajoitteita ja mahdollisuuksia, joihin poliittiset päätöksentekijät pyrkivät valinnoillaan vastaamaan. Varsinaiseen päätöksentekoprosessiin vaikuttavat päätöksentekijöiden rationaalisten tavoitteiden ja intressien ohella heidän asenteensa, aatteen ja käsityksensä sekä lisäksi yksilölliset persoonallisuustekijät.²⁸

Organisoituun voimankäyttöön johtavat kansainväliset konfliktit saavat Holstin mukaan tavallisesti alkunsa yhdistelmästä tekijöitä, jotka liittyvät konfliktin osapuoliin, eriäviin näkemyksiin tietyistä kiistakysymyksistä, vihamielisiin asenteisiin ja diplomaattisiin, kaupallisiin tai sotilaallisiin toimenpiteisiin.²⁹

Vertaillen aseellisten konfliktien taustalla olleita kysymyksiä ja niissä pitkällä aikavälillä tapahtuneita muutoksia Holsti on havainnut, että pelkästään kansainvälisen järjestelmän luonteeseen tai valtioiden ominaisuuksiin keskittyvät selitykset ovat usein puutteellisia, koska niissä yksittäisiä konflikteja pyritään selittämään ensisijaisesti rakenteellisten tekijöiden avulla. Toisaalta myös päätöksentekijöiden asenteita ja toimijoiden vapaata tahtoa korostavilla tulkinnoilla on omat rajoituksensa. Holsti korostaakin eritasoisten tekijöiden ja konkreettisten kiistakysymysten huomioimista konflikteja koskevassa tutkimuksessa.³⁰

Edellä kuvatun yleisen tason viitekehyksen soveltaminen varhaismodernin ajan kansainvälisten suhteiden ja konfliktien tut-

kimuksessa ei ole ongelmattonta, sillä aika-kauden historiallisten erityisolosuhteiden merkitys on myös otettava huomioon.

Erityisesti kansainvälisten suhteiden tutkimusta leimaavaa, uusimman ajan historiaan perustuvaa valtiokäsitystä on pidetty vaikeasti sovellettavana keskiajan ja uuden ajan Euroopan historiaa koskevassa tutkimuksessa. Viimeaikaisessa keskustelussa onkin nostettu esiin tarve arvioida uudelleen varhaismodernin ajan diplomatian historiaa.³¹ Holstin esittämät näkemykset ulkopolitiittiseen päätöksentekoprosessiin vaikuttavista tekijöistä ja aseellisten konfliktien taustalla olevista kysymyksistä on kuitenkin syytä pitää mielessä arvioitaessa Tanskan ja Ruotsin väliseen sotaan johtaneita tekijöitä alkuperäislähdeaineiston perusteella.

Päätös sodan aloittamisesta

Ruotsin valtaneuvosto oli sotaa edeltäneellä ajanjaksolla keskeinen valtiollinen toimielin ulkopolitiittisessa päätöksenteossa. Tämän vuoksi valtaneuvoston kokouksista säilyneitä pöytäkirjoja on perusteltua käyttää alkuperäislähteinä arvioitaessa Tanskan sodan taustalla olleita tekijöitä. Pöytäkirjojen ohella keskeisten ulkopolitiittisten toimijoiden ja johtavien ruotsalaisdiplomaattien välinen kirjeenvaihto sisältää päätöksentekoprosessiin osallistuneiden henkilöiden esittämiä arvioita sotaan johtaneista tekijöistä.

Ruotsin kansainvälisen aseman vahvistuminen muodosti 1600-luvun alkupuolella uhan Tanskan valta-asemalle Itämeren alueella, ja Lyypekin rauhan jälkeen Kristian IV:n toiminnassa korostui Ruotsin intressien vastainen kauppapolitiikka ja diplomaattia.³² Kiistoja aiheuttivat erityisesti Tanskan kruunun toimet Juutinraumassa.

Tullimaksujen korotukset ja ulkomaisten kauppaa-alusten tarkastukset johtivat laivojen ja niiden lastien takavarikointeihin Juutinraumassa. Alankomaista poiketen Ruotsille oli tosin myönnetty vapautus tullista, mutta maan kauppalaivaston pienuuden seurauksena ruotsalaisia tuotteita kuljetettiin ulkomaisilla, erityisesti hollantilaisilla laivoilla. Alankomaalaisilla kauppiaille oli lisäksi merkittävä asema maan ulkomaan-

kaupassa, joten tullimaksujen korotusten vaikutukset heijastuivat myös Ruotsiin. Tanskalaiset eivät myöskään hyväksyneet Ruotsin valloittamia uusia alueita, kuten Baltian maakuntia, tullivapauden piiriin. Varsinaisten tullimaksujen ohella kiistojen aiheena oli tanskalaisviranomaisten tiukentunut valvonta ja Kristian IV:n pyrkimykset vaikeuttaa Juutinrauman kautta kulkeneita ruotsalaisten aseiden ja sotatarvikkeiden kuljetuksia.³³

Vuoden 1643 aikana Tanskan-kysymys nousi Axel Oxenstiernan aloitteesta toistuvasti esille Ruotsin valtaneuvoston kokouksissa. Oxenstiernan elämäkerran kirjoittaja Gunnar Wetterberg pitää mahdollisena, että kansleri olisi tehnyt päätöksen hyökkäyssodan aloittamisesta jo vuodenvaihteessa

24. Tham (1960) 323–324.

25. Julius Albert Fridericia (1881) *Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Prag til Freden i Brömsebro (1635–1645), Et Bidrag til Europas diplomatiske Historie under Trediveaarskrigen*, Kööpenhamina: Jacob Erslevs Forlag, 88–92, 112–114, 193–202, 245–251, 345–350. Gunner Lind on myös käsitellyt sodan taustalla olleita kysymyksiä Tanskan ulkopolitiikan historiaa koskevassa perusteoksessa, mutta hänen esityksensä nojautuu suurelta osin Friderician aiempaan tutkimukseen. Gunner Lind (2004) *Dansk Udenrigspolitisk Historie, Bind 1: Konger og krige*, Kööpenhamina: Danmarks Nationalleksikon, 457–458.

26. Kansainvälisten suhteiden historian tutkimuksesta ks. Kalervo Hovi (1997) 'Diplomatian historiasta kansainvälisten suhteiden historiaan. Ranskalaisen selittävän koulukunnan osuus', teoksessa Eero Kuparinen (toim.) *Työkalut riviin. Näkökulmia yleisen historian tutkimusmenetelmiin, Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja* 43, Turku: Turun yliopiston historian laitos, 11–23. Ks. lisäksi ranskalaisen koulukunnan osalta erityisesti Pierre Renouvin & Jean-Baptiste Duroselle (1967) *Introduction to the history of international relations*, Oxford: Pall Mall Press.

27. Kalevi J. Holsti (1995a) *International Politics. A Framework for Analysis*, Lontoo: Prentice Hall International.

28. Holsti (1995a) 250–286.

29. Holsti (1995a) 327–329.

30. Kalevi J. Holsti (1995b) *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648–1989, Cambridge Studies in International Relations* 14, Cambridge: Cambridge University Press, 1–24.

31. Ks. esim. John Watkins (2008) 'Toward a New Diplomatic History of Medieval and Early Modern Europe', *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 38:1, 1–14.

32. Steffen Heiberg (1988) *Christian 4. Monarken, mennesket og myten*, Kööpenhamina: Gyldendal, 378–399.

33. Fridericia (1881) 193–201; Hill (1926) 102–132.

1643. Wetterberg ei kuitenkaan käsittele syvällisemmin Oxenstiernan toiminnan taustalla olleita yksilötason motiiveja tai hänen poliittisia päämääriään.³⁴

Pöytäkirjojen mukaan Oxenstierna kostoni valtaneuvoston kokouksissa käydyissä keskusteluissa Tanskan kuninkaan uhkaavan Ruotsin taloudellisia intressejä Juutinraumassa.³⁵ Helmikuussa hän arvioi Kristian IV:n tavoitteita seuraavasti:

”Valtakunnankanslerin mukaan hänen tavoitteenaan oli kaksi asiaa: 1. vaikeuttaa kauppaamme, kun hän näkee meidän voimistuvan., 2. Kerätä meiltä tullia ja hankkia meiltä ne varat, joiden avulla hän ahdistaa meitä. Mitä meidän tulisi tehdä?”³⁶

Kokousten asialistalle saattoi tässä vaiheessa päätyä myös yksittäisten kauppiaiden valituksia tanskalaisviranomaisten toimista. Maaliskuussa 1643 käsiteltiin esimerkiksi viinikauppias Johan Hohusenin lähettämää kirjettä, jossa hän kertoo Tanskan kuninkaan pyrkivän keräämään maksuja viinikultetuksista Juutinraumassa.³⁷ Valitukset heijastavat osaltaan tanskalaisviranomaisten harjoittaman valvonnan kiristymistä vuosien 1642–43 aikana.³⁸

Kauppapoliittisten kiistojen yhteydessä nousee esiin alankomaalaissyntyisen suurliikemiehen Louis De Geerin³⁹ nimi. Tanskan kruunun toimet Juutinraumassa aiheuttivat De Geerille ongelmia, sillä tanskalaiset eivät katsoneet Ruotsissa oleskelleiden ulkomaalaistaustaisten kauppiaiden kuuluneen tullivapauden piiriin. Tullivapauskysymyksen lisäksi tanskalaisviranomaisten harjoittama mielivalta ja pyrkimykset kieltää ruotsalaisten aseiden sekä sotatarvikkeiden kuljetukset Juutinraumassa häiritsevät De Geerin liiketoimintaa.⁴⁰

Erityisen voimakkaita tullimaksujen korotuksia oli kohdistunut vuosina 1638–39 ruudinvalmistuksessa käytettyyn salpietariin, mikä kosketti De Geerin aseiden ja sotatarvikkeiden valmistukseen keskittyntä liiketoimintaa. Kristian IV:n määräämien korotusten taustalla on nähty olleen yksityisiä intressejä, jotka liittyivät hampurilaisen kauppiaan Albert Bernsin ja amster-

damilaisen suurliikemiehen Gabriel Marselisen pyrkimykseen saavuttaa monopoliase- ma strategisesti tärkeässä salpietariakaupassa Pohjois- ja Länsi-Euroopan markkinoilla. Kristian IV oli valmis ottamaan heidän intressinsä huomioon, sillä Berns ja Marselis vastasivat Tanskan kruunun ase-, ammus- ja puutavarahankintojen rahoituksesta.⁴¹

Ruotsin valtaneuvosto oli käsitellyt De Geerin ammuskuljetusten estämistä Juutinraumassa jo marraskuussa 1638.⁴² Valtaneuvoston pöytäkirjassa oleva maininta liittyy todennäköisesti kieltoon, jonka Tanskan kuningas oli edellisenä vuonna asettanut aseiden- ja sotatarvikkeiden kuljetuksille

34. Gunnar Wetterberg (2002) *Kanslern Axel Oxenstierna i sin tid, del 2*, Tukholma: Atlantis, 789–795. Torben Hvidegaard on esittänyt, että Oxenstiernan tavoitteena oli lopettaa Tanskan toiminta rauhanvälittäjänä Saksassa. Tämän lisäksi kanslerin aktiivisuuteen vaikutti Hvidegaardin mukaan tietoisuus holhoajahallituksen kauden päättymisestä kuningatar Kristiinan tullessa täysi-ikäiseksi, minkä seurauksena käsillä saattoi olla viimeinen tilaisuus saada aikaan päätös Tanskan-vastaisesta sodasta. Hvidegaard ei kuitenkaan esitä todisteita väitteidensä tueksi. Ks. Torben Hvidegaard (2000) 'Øresundstolden på Christian 4.'s tid', *Fortid og Nutid* 2000:3, 213–215.

35. Riksrådet 20.1, 17.2.1643, *Svenska riksrådets protokoll (SRP)* X, Tukholma: Riksarkivet, 7–9, 22–26.

36. ”Rix-Cantzleren mente honom sökia 2 ting: 1. att hindra våra commercier, hvar af han seer att vij tilltaga, 2. taga tull af oss och skaffa sigh af oss de medel, hvarmedh han skall pläga oss. Hvadh skole vij då göra?” Riksrådet 17.2.1643, *SRP* X, 24.

37. Riksrådet 20.3.1643, *SRP* X, 72–73.

38. Ursula Voges (1938) *Der Kampf um das Dominium Maris Baltici 1629 bis 1645: Schweden und Dänemark vom Frieden zu Lübeck bis zum Frieden von Brömsebro*, Zeulenroda: Bernhard Sporn Verlag, 83–84.

39. Liégen ruhtinashiippakunnassa vuonna 1587 syntynyt Louis De Geer asettui Alankomaiden vapaussodan seurauksena Amsterdamiin, josta hänen liikeyhteytensä ulottuivat myös Itämeren alueelle ja Ruotsiin. De Geer toimi alkuvaiheessa ruotsalaisen kuparin välittäjänä kansainvälisillä markkinoilla ja tämän lisäksi hän lainoitti Ruotsin kruunua sekä välitti ruotsalaisten toimeksiannosta sotatarviketilauksia. Myöhemmin De Geer osallistui lisäksi Ruotsin kaivos- ja metallinjalostuselinkeinojen uudistamiseen. Hän toi maahan ammattitaitoisia käsityöläisiä ja uudenlaista teknologiaa, joiden avulla hän loi Ruotsiin laajamittaista ase- ja sotatarviketuotantoa. De Geer saavutti vaikutusvaltaisen yhteiskunnallisen aseman Ruotsissa ja hän myös asui maassa osan elämästään. Ks. Louis De Geeristä Erik Wilhelm Dahlgren (1923) *Louis De Geer: Hans liv och verk*, Upsala.

40. Dahlgren (1923) 446–447.

41. Heiberg (1988) 393–396.

42. Riksrådet 29.11.1638, *SRP* VII 1637–1639, 361.

Juutinraumassa. Aseiden, raakametallin, kuparin ja raudan kysynnän kasvu kansainvälisillä markkinoilla oli kasvattanut Ruotsin ulkomaankauppaa, jossa De Geerillä oli huomattava osuus. Hän oli esimerkiksi toimittanut Englannin ja Skotlannin välisen konfliktin aikana aseita Skotlannille. Tämä oli herättänyt englantilaisten keskuudessa ärtymystä, ja heidän vaatimuksestaan tanskalaiset olivat määränneet Skotlantiin matkalla olleita De Geerin asekuljetuksia takavarikoitaviksi.⁴³

Vaikeudet jatkuivat myös vuoden 1638 jälkeen. Toukokuussa 1643 De Geer kirjoitti laivuri Adriaen Jacobszoonille kirjeen, jossa hän kertoo Juutinraumassa takavarikoidusta aluksesta ja sen lastista.⁴⁴ De Geerin elämäkerran kirjoittaja Erik Wilhelm Dahlgren on arvioinut tanskalaisviranomaisien toimien aiheuttaneen De Geerille huomattavia lisäkustannuksia.⁴⁵ Hänellä oli siis perusteita vaatia hyvitystä Tanskan kruunulta. Sodan aikana De Geer nousi näkyvään rooliin varustettuaan Alankomaissa avustuslaivaston Ruotsin tueksi.

Kauppapoliittisten kiistojen merkitys näkyi selvästi myös kuningatar Kristiinan sodan puhkeamisen jälkeen lähettämässä kirjeessä Westfalenin rauhankongressiin matkustaneille ruotsalaisdiplomaateille Johan Oxenstiernalle ja Johan Adler Salviukselle. Kirjeessä hyökkäyssotaa perustellaan seuraavasti:

”Meille ja meidän alamaisillemme on nyt pitkän aikaa, mutta erityisesti kuluvana vuonna aiheutunut suuria kunnianloukkauksia ja rasituksia, jotka ovat niin kovasti painaneet valtiotamme, että mikäli me vielä pitkään kärsivällisesti sietäisimme ja sulksimme silmämme niiltä, täytyisi meidän sen seurauksena taantua, merenkulku ja kauppa loppuisi valtakunnassamme ja monet alamaisemme joutuisivat vararikoon.”⁴⁶

Kauppapoliittisten tekijöiden ohella kuningattaren kirjeessä mainitaan Tanskan aiheuttama sotilaallinen uhka:

”Tämän ohella tietoomme on tullut seikkoja, joista ette voi olla osittain tietämättömiä,

että kuningas on nyt jonkin aikaa etsinyt veruketta sotaan ja tilaisuutta sen toimeenpanoon, koska hän on ryhtynyt hankkimaan varoja ja lisäksi muita siihen kuuluvia varusteita, niin että me olemme vakuutuneet siitä, että estääksemme meitä vastaan aiotun ja suunnatun sodan sekä sen rasitukset olemme pakotettuja varmistamaan itsemme aseilla häntä vastaan ja vyörymään hänen maahansa, minkä hän on aikonut tehdä ja määrätä meille ja isänmaallemme.”⁴⁷

Sotilaallista uhkaa oli käsitelty vuoden 1643 aikana myös valtaneuvoston kokouksissa, ja pöytäkirjamerkintöjen mukaan Oxenstierna oli todennut pelkäävänsä jopa Tanskan tai Puolan mahdollisia sotatoimia Ruotsia vastaan. Tämän vuoksi sotilaallinen valmius oli pidettävä hyvänä, ja valtaneuvostossa keskusteltiin varuskuntien vahvistamisesta sekä toimenpiteiden aiheuttamista lisäkustannuksista.⁴⁸ Oxenstiernan esittämien uh-

43. Voges (1938) 75–76.

44. Till skepparen Adriaen Jacobszoon, 16.5.1643, *Historiska handlingar* 29, Tukholma: Kungl. Samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinaviens historia, 462.

45. Dahlgren (1923) 448–449.

46. ”Nu sedan oss och våre undersåthere ähre på åhskellige tijder, men serdeles i detta åhret tillfogade store injurier och besvär, hvilke så hårt hafve tryckt vår stat, att ther vij them längre skulle patientera och undraga, hade vij theraf måst förfalla, navigationen och commercierne i vårt rijke alldeles blifva opphåven och mången vår undersåthe platt ruineradt och förderfvat varder.” Die Königin an Joh. Oxenstierna und Salvius, Tukholma 30.12.1643, *Die Swedischen Korrespondenzen 1643–1645, Acta Pacis Westphalicae (APW) II:C Band 1*, Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 122.

47. ”Föruthan dedh ähre vij kâmbne i viss förfarenheet, som Eder och till en deel icke kan vara ovitterligit, att konungen nu en tidh ähr omgången medh ett krig och occassion till sättiat i värcked, eftersom han och hafver begynt göra sigh thertill fast med medell och andre därtill hörige requisiter, så att vij därom förvissade ähre nödtvungne vordne sådant oss tilltänckte och destineradhe krigh och dess besvär att förekomma och från oss divertera görandes oss försäkradh medh vapen emoth honom och vältrandes inpå honom och hans landh, thed han hafver tänkt oss och vårt fädernesslandh till göra och påföra.” Die Königin an Joh. Oxenstierna und Salvius, Tukholma 30.12.1643, *APW II:C Band 1*, 122–123.

48. Riksrådet 20.1, 3.3 ja 11.4.1643, *SRP X*, 7–8, 48–49, 97–99.

kakuvien taustalla olivat todennäköisesti Ruotsiin kantautuneet tiedot Kristian IV:n pyrkimyksistä tiivistää yhteistyötä Puolan kuninkaan ja Venäjän tsaarin kanssa.⁴⁹ Tanskan ja Ruotsin välisiä suhteita rasittaneiden historiallisten jännitteiden ja epäluottamuksen seurauksena uhkakuvat nousivat keskusteluissa näkyvästi esille. Jälkikäteen on kuitenkin vaikea arvioida, kuinka merkittävänä tanskalaisten muodostamaa sotilaallista uhkaa lopulta pidettiin.

Vuoden 1643 kuluessa Oxenstierna alkoi valtaneuvoston kokouksissa ajaa Tanskan vastaista politiikkaa. Hän sai näkemyksilleen tukea tanskalaisten tekemistä provokaatioista. Tanskan sotalaivasto alkoi esimerkiksi keväällä 1643 kerätä tullimaksuja Pommeriin matkalla olleilta ruotsalaisilta aluksilta.⁵⁰ Tämän lisäksi Kristian IV aloitti taloudellisesti tärkeän Hampurin hansakaupungin saarron.⁵¹ Maaliskuun alussa Oxenstierna vaati järjestettäväksi kokouksen, missä päätettäisiin Ruotsin politiikasta Tanskan-kysymyksessä.⁵²

Toukokuun 12–19. päivän välisenä aikana käytiin asiaa koskeneita intensiivisiä neuvotteluja, joihin myös nuori kuningatar Kristiina osallistui henkilökohtaisesti. Neuvotteluissa käsiteltiin erityisesti Kristian IV:n toimia ja mietittiin, antoivatko ne riittävän perusteen sotatoimien aloittamiselle.⁵³

1600-luvulla vallinneet käsitykset oikeutetusta sodasta edellyttivät hyväksyttävien perusteiden löytämistä sotatoimien aloittamiselle. Alankomaalainen Hugo Grotius oli tunnetussa teoksessaan *De iure belli ac pacis* pyrkinyt määrittelemään perusteet oikeudenmukaiselle sodalle.⁵⁴ Göran Larssonin mukaan yhtenä hyväksyttävänä perusteena pidettiin vastapuolen laatimia hyökkäyssuunnitelmia, ja tämän vuoksi ruotsalaisessa argumentoinnissa nähtiin Tanskan kuninkaan Westfalenissa omaksuma rauhankäytännön rooli eräänlaisena salaisena Ruotsin vastaisena sotana.⁵⁵

Ruotsin ja Tanskan väliseen sotaan sisällytyneistä riskeistä huolimatta Oxenstierna ehdotti toukokuussa käydyissä neuvotteluissa varsin suoraan valmistautumista hyökkäyssotaan. Suunnitelma Torstenssonin armeijan hyökkäyksestä seuraavana talvena

näyttää myös hahmottuneen viimeistään tässä vaiheessa.⁵⁶ Valtaneuvoston kokouksessa 19. toukokuuta tehtiin lopulta ratkaiseva päätös, jonka mukaan Tanskan toimiin tuli vastata ensin neuvottelemalla ja sen jälkeen tarvittaessa sotatoimilla. Sotavalmistelut päätettiin kuitenkin aloittaa neuvottelujen tuloksesta riippumatta.⁵⁷ Tanskan-sotaa käsitelleistä aiemmista tutkijoista myös Munthe on arvioinut, että päätös hyökkäyssodasta tehtiin toukokuun 12–19. päivän välisenä aikana käydyissä neuvotteluissa.⁵⁸

Valtaneuvoston toukokuussa 1643 tekemän päätöksen mukaisesti sotavalmistelut käynnistettiin Ruotsissa nopeasti. Valmistelujen aloittaminen antaa aiheen epäillä, että neuvotteluja oli tarkoitus tämän jälkeen käydä lähinnä tanskalaisten hämäämiseksi. Toisaalta on syytä muistaa, että 1600-luvun epävarmojen viesti- ja liikenneyhteyksien seurauksena diplomaattiset neuvottelut ja määräysten antaminen Saksassa olleille ruotsalaisjoukoille veivät runsaasti aikaa.

Hyökkäyssodan valmistelu

Valtaneuvoston pöytäkirjan mukaan Axel Oxenstierna ilmoitti jo toukokuun lopulla lähettäneensä Ruotsin Saksassa olleen pääarmeijan komentajalle Lennart Torstenssonille kirjeen⁵⁹ valtaneuvoston tekemästä päätöksestä. Sotamarsalkalle annettiin määräys siirtyä Saksan rannikolle ja lähettää

49. Heiberg (1988) 397–399.

50. Munthe (1905) 85.

51. Voges (1938) 80; Probst (1996) 225–226.

52. Riksrådet 3.3.1643, SRP X, 48–49.

53. Riksrådet 12.5, 13.5 ja 16.5.1643, SRP X, 131–157.

54. Dieter Janssen (1998) 'Bellum iustum und Völkerrecht im Werk des Hugo Grotius', teoksessa Horst Lademacher & Simon Groenvelde (toim.) *Krieg und Kultur. Die Rezeption von Krieg und Frieden in der Niederländischen Republik und im Deutschen Reich 1568–1648*, Münster: Waxmann, 129–156.

55. Göran Larsson (1999) 'Den onde nabo: Maktskiftet i östersjöområdet ur danskt perspektiv', teoksessa Kerstin Abukhanfusa (toim.) *Mare nostrum: Om Westfaliska freden och Östersjön som svenskt maktcentrum, Skriffter utgivna av Riksarkivet* 13, Västervik: Riksarkivet, 147–149.

56. Riksrådet 12.5, 13.5 ja 16.5.1643, SRP X, 131–157.

57. Riksrådet 19.5.1643, SRP X, 161–163.

58. Munthe (1905) 84–95.

59. Från Kungl Maj:t till Lennart Torstensson 25.5.1643, Riksarkivet (RA), Oxenstiernaregistret, Postnummer: 1135, elektroninen dokumentti.

joukkoja Pommeriin, minkä jälkeen hänen oli edettävä Tanskaan. Kokouksen pöytäkirjaan merkityistä tiedoista ilmenee lisäksi, että myös Ruotsissa olevia joukkoja ja varuskuntia pyrittiin vahvistamaan.⁶⁰ Valtaneuvosto vahvisti tekemänsä päätöksen hyökkäyssodasta allekirjoittamalla kesäkuussa vielä muodollisen päätöslauselman sodan edullisuudesta.⁶¹

Ruotsissa laadittu hyökkäyssuunnitelma edellytti kolmen armeijan koordinoituja sotatoimia suhteellisen laajalla maantieteellisellä alueella. Torstenssonin johtaman pääarmeijan tuli aloittaa yllätyshyökkäys ja ottaa Jyllannin niemimaa haltuunsa sekä pyrkiä tämän jälkeen Fynin saarelle. Pommerista oli lisäksi tarkoitus kuljettaa toinen pienempi armeija Sjællandin saarelle, jossa sen tuli edetä kohti Kööpenhaminaa. Gustav Hornin johtaman kolmannen armeijan oli puolestaan hyökättävä Smålandista Tanskalle kuuluneeseen Skåneen.⁶²

Hyökkäyssuunnitelman tarkoituksena oli yllättää Tanskan kuningas ja myös keisari Ferdinand III, joka oli Ruotsin päävihollinen kolmikymmenvuotisessa sodassa. Vuoden 1643 aikana valtaneuvostossa käytiin lisäksi keskusteluja siitä, miten Ruotsin tärkeimmät liittolaisvaltiot Ranska ja Alankomaiden tasavalta tulisivat suhtautumaan uuteen aseelliseen konfliktiin Itämeren alueella. Ruotsin holhoojahallitus oli solminut puolustusliiton⁶³ Alankomaiden tasavallan kanssa vuonna 1640 ja lisäksi uuden liittosopimuksen⁶⁴ Ranskan kanssa kesällä 1641.

Axel Oxenstierna ehdotti toukokuun lopulla, että liittosopimuksen perusteella Ranskalle olisi ilmoitettava Tanskan kuninkaan epäoikeudenmukaisista toimista ja samalla ranskalaisille olisi esitettävä avunpyyntö. Valtaneuvoston pöytäkirjan mukaan kesäkuun alussa käytiin vielä uudelleen keskusteluja siitä, oliko Ranskaa syytä informoida suunnitteilla olevasta hyökkäyksestä.⁶⁵ Ranskan ohella Ruotsin poliittinen johto toivoi myös Alankomaiden tasavallalta tukea ja erityisesti sota-aluksia laivaston tueksi.⁶⁶

Alankomaihin kohdistetut toiveet olivat ymmärrettäviä, sillä Alankomaiden tasavalta lukeutui 1600-luvulla Euroopan johtaviin

merenkulkuvaltioihin ja sillä oli käytössään huomattavia taloudellisia sekä sotilaallisia resursseja. On lisäksi syytä muistaa, että Itämeren alueen kanssa käydyllä kaupalla oli suuri merkitys erityisesti Hollannin maakunnan taloudelliselle kehitykselle. Alankomaalaiset kauppiat olivat joutuneet jo pitkään kärsimään Tanskan kruunun toimista Juutinraumassa, joten Itä- ja Pohjanmeren välisen meriyhteyden turvaaminen oli myös Alankomaiden tasavallan etujen mukaisista.⁶⁷

Hyökkäyssodan edellyttämät valmistelut jatkuivat Ruotsissa kesän ja syksyn aikana, vaikka kokonaiskuva tilanteen kehittymisestä ja Torstenssonin armeijan liikkeistä oli puutteellinen. Valtaneuvostossa esimerkiksi keskusteltiin sotilaiden rekrytoinnista ja syyskuussa valtakunnankansleri ilmoitti väenotoista tulevan Tanskan-sodan vuoksi.⁶⁸ Sotavalmistelujen ollessa jo käynnissä ylläpidettiin kuitenkin yhä myös neuvotte- luyhteys tanskalaisiin.

Tanskan ja Ruotsin valtaneuvostojen välillä käytiin kauppapolitiikkaa koskenutta kirjeenvaihtoa kevään ja kesän aikana. Oxenstiernan mukaan kirjeenvaihdon tarkoituksena oli kuitenkin saada lähinnä oikeutus hyökkäyssodalle. Myös eräiden muiden valtaneuvoston jäsenten mielestä kir-

60. Riksrådet 26.5.1643, *SRP X*, 163–165.

61. Riksrådet 6.6.1643, *SRP X*, 181–183.

62. Munthe (1905) 94–95. Hyökkäyssuunnitelmasta ks. myös Larsson (1999) 150.

63. Fördrag gällande för femton år mellan Sverige och de nederländska generalstaterna, Tukholma 1.9.1640, *ST V:II*, Tukholma: Kungl. Boktryckeriet. P. A. Norstedt & Söner, 453–464.

64. Förbundsfördrag mellan Sverige och Frankrike, Hampuri 30.6.1641, *ST V:II*, 471–474.

65. Riksrådet 31.5 ja 9.6.1643, *SRP X*, 171–173, 188–191. Ks. myös Tham (1960) 326–327. Kesällä 1643 keskustelujen aiheena oli myös varsinainen liittosopimus, sillä Ranskan kuninkaan Ludvig XIII:n ja kardinaali Richelieun kuoltua Ranskan pelättiin lähentyvän Ruotsin katolisia vihollisia Espanjaa ja Saksan keisaria. Pelko osoittautui kuitenkin aiheettomaksi kardinaali Mazarinin noustua Ranskan hallituksen johtoon.

66. Riksrådet 19.5.1643, *SRP X*, 161–163.

67. Alankomaiden tasavallan osuudesta Ruotsin ja Tanskan välisessä sodassa ks. Gerhard Wilhelm Kernkamp (1890) *Sleutels van de Sont. Het aandeel van de Republiek in den Deensch – Zweedschen oorlog van 1644*. Utrecht.

68. Riksrådet 2.6, 8.9 ja 29.12.1643, *SRP X*, 176–178, 264–265, 357–359.

jeenvaihdon avulla oli tuotava esiin Ruotsin tyytymättömyys Tanskan politiikkaan, jotta hyökkäyssotaa voitaisiin myöhemmin perustella.⁶⁹ Kirjeenvaihdon taustalla saattoi myös olla yksinkertaisesti vain pyrkimys voittaa aikaa, jotta salaiset sotavalmistelut ehdittäisiin saamaan valmiiksi. Aikaa tarvittiin myös valtiopäivien hyväksynnän hankkimiseen sodalle.

Hyökkäyssodan aloittamisen edellytyksenä oli Ruotsin valtiosäännön mukaan periaatteessa valtiopäivien suostumus, joten valtakunnan säädöt päätettiin kutsua koolle Tukholmaan lokakuun alussa.⁷⁰ Ruotsin valtiopäivien historiaa tutkineen Nils Ahnlundin mukaan Tanskan-kysymystä käsiteltiin vuoden 1643 valtiopäivillä salaisessa valiokunnassa. Axel Oxenstiernan kaudella valtiopäiville annettiin yhteisesti ainoastaan yleiskatsaus Ruotsin suhteista ulkovaltoihin. Varsinaiset valtiosopimuksia koskeneet luonnokset ja diplomaattinen kirjeenvaihto käsiteltiin tavallisesti salaisessa valiokunnassa, johon talonpoikaissäädillä ei ollut pääsyä.⁷¹

Oxenstiernan johdolla valtaneuvosto kutsui salaiseen valiokuntaan ainoastaan edustajia aatelissäädyn kahdesta ylimmästä luokasta, papistosta piispat ja lisäksi kaupunkien pormestareita edustamaan porvarissäätystä.⁷² Taustalla oli pelko siitä, että talonpoikaissäädystä arkaluontoiset asiat saattaisivat vuotaa ulkovaltojen edustajien tietoon. Wetterbergin mukaan ulkovaltojen lähettiläät olivat aiemmin saaneet haltuunsa luottamuksellisia tietoja erityisesti talonpoikaissäädyn valtiopäivämiehiltä.⁷³

Salaisen valiokunnan kokouksessa 25. lokakuuta Oxenstierna antoi Tanskaa koskevan esityksensä. Siinä toistuivat jo aiemmin esille tulleet Ruotsin etujen vastaiset toimet Juutinraumassa, kuten ruotsalaisten kauppa-alusten pidätykset ja ulkomaisten viinien takavarikoinnit. Lisäksi kokouksessa luettiin Tanskan ja Ruotsin valtaneuvostojen välinen kirjeenvaihto. Myöhemmin jatkuneessa salaisen valiokunnan kokouksessa aatelissäädyn edustajat kannattivat sotatoimien aloittamista, kun taas papiston edustajat toivoivat neuvottelujen jatkamista Tanskan kanssa. Tähän Oxenstierna kuitenkin

kin pöytäkirjan mukaan vastasi, että neuvotteluratkaisua oli jo tuloksetta yritetty saada aikaan tanskalaisten kanssa.⁷⁴

Aateliston ohella myös porvariston edustajat kannattivat hyökkäyssodan aloittamista. Wetterberg on korostanut porvariston tukeneen ehdotusta ennen kaikkea taloudellisista syistä.⁷⁵ Salainen valiokunta päätti lopulta marraskuussa antaa hallitukselle vapaat kädet Tanskan kysymyksessä. Valiokunnan mukaan sota Tanskaa vastaan oli tarpeellinen ja päätösvalta asiassa oli hallituksella.⁷⁶

Myös valtaneuvosto kokoontui valtiopäivien aikana. Valtakunnankansleri muistutti 14. marraskuuta pidetyssä kokouksessa, että Torstenssonille oli jo lähetetty määräys siirtyä talveksi Holsteiniin ja Jyllantiin. Oxenstiernan mukaan tarkempia ohjeita sotamarsalkalle olisi lähetettävä pikaisesti. Kokouksessa keskusteltiin myös siitä, millä perusteella tanskalaisten tekemät neuvottelutarjoukset voitiin jatkossa torjua.⁷⁷ Sotavalmistelut olivat kaikesta päätellen edenneet tässä vaiheessa jo niin pitkälle, että hyökkäyksen aloittamista oli mahdotonta enää lykätä.

Hyökkäyksen viivästyminen ja mahdolliset neuvottelut tanskalaisten kanssa olisivat saattaneet lisäksi estää nopeaan yllätyshyökkäykseen perustuneen suunnitelman toteuttamisen kokonaan, mikä saattaa osaltaan selittää Oxenstiernan kärsimättömyyden. Kanslerin turhautumista on mahdollisesti vielä lisännyt Tanskan-kysymyksen pitkään kestänyt käsittely valtiopäivien salaisessa valiokunnassa.

69. Riksrådet 26.5, 13.7, 14.7, 3.8 ja 11.8.1643, *SRP X*, 165, 213–219, 236–238, 242–244.

70. Riksrådet 8.7.1643, *SRP X*, 209–212. Ks. lisäksi Tham (1960) 324.

71. Nils Ahnlund (1933) 'Ständsriksdagens utdaning 1592–1672', teoksessa Nils Éden (toim.) *Sveriges Riksdag: historisk och statsvetenskaplig framställning*, Tukholma, 226–234.

72. Ahnlund (1933) 226–232.

73. Wetterberg (2002) 794.

74. Riksdagen 24.10 ja 26.10.1643, *SRP X*, 394–408.

75. Wetterberg (2002) 794.

76. Uthskättens Betänckande om Danske Krijget 1643, *Riksdagars och Möten Beslut 1633–1680*, 1018–1022. Ks. lisäksi Ahnlund (1933) 231–232.

77. Riksrådet 14.11.1643, *SRP X*, 326–335.

Valtiopäiväedustajien mahdollisuudet vaikuttaa ulkopoliittiseen päätöksentekoon näyttävät kuitenkin olleen kaiken kaikkiaan suhteellisen vähäiset. Käytännössä valtaneuvoston jäsenet ja erityisesti holhoojahallituksen johdossa ollut Oxenstierna päättivät Ruotsin politiikasta Tanskan-kysymyksessä. Henkilökohtaisen näkemyksensä sodan syistä Oxenstierna esittää myöhemmässä kirjeessään Westfalenin rauhankongressiin matkustaneelle pojalleen:

”Pata on porissut jo usean vuoden ajan ja kuluneena vuonna se on siinä määrin kiehunut yli, että nyt on tehty päätös sodasta meidän ja Tanskan välillä. Kuinka hän on aiheuttanut meille tämän ja kuinka hän on tallannut jaloillemme, mitä neuvotteluja hän on käynyt vihollistemme ja naapuriemme kanssa meidän vahingoksemme ja miten hän on lisäksi lakkaamatta tavoitellut vertamme ja perikatoamme.⁷⁸

Kirjeessään Oxenstierna kutsuu Tanskan kruunun sopimuksista piittaamattomia toimia Ruotsia kalvavaksi salaiseksi sodaksi. Hänen mukaansa Ruotsilla ei ollut enää muuta ulospääsyä tilanteesta, kun käyttää hyväkseen nykyistä ajankohtaa ja tilaisuutta Tanskaa vastaan.⁷⁹

Kanslerin mukaan Tanskan ja Ruotsin välinen sota ei kuitenkaan saanut vaarantaa Münsterissä ja Osnabrückissä käynnistyneitä kolmikymmenvuotisen sodan osapuolten välisiä rauhanneuvotteluja. Oxenstiernan käsityksen mukaan Tanskan-sodassa oli kyse konfliktista, joka olisi helposti sovittavissa ja josta hän ei toivonut pitkäaikaista.⁸⁰ Kirjeen perusteella Oxenstierna näyttää siis painottaneen Tanskan-sodan erillisyyttä kolmikymmenvuotisesta sodasta, ja tätä näkökulmaa myös ruotsalaisdiplomaattien tuli korostaa Westfalenin rauhankongressissa.

Vuosien 1643–45 sotaa on perusteltua tarkastella monessa suhteessa itsenäisenä konfliktina. Tanskan-sodan taustalla olleet tekijät erosivat olennaisella tavalla kolmikymmenvuotisen sodan osapuolten välisten rauhanneuvottelujen kiistakysymyksistä, joista monet olivat luonteeltaan tunnustuksellisia.⁸¹ Tanskan kuningas ei myöskään ollut vuoden 1629 jälkeen varsinaisena osapuolena kolmikymmenvuotisessa sodassa,

vaikka hän pyrki toimimaan aktiivisesti rauhanylittäjänä.⁸² Lisäksi on syytä korostaa, että Tanskan ja Ruotsin välisen sodan päättänyt Brömsebron rauhansopimusta ei neuvoteltu osana Westfalenin rauhankongressia.⁸³

Valtiopäivien hyväksyttyä hyökkäyssuunnitelman annettiin lopullinen päätösvalta sotatoimien aloittamisesta Lennart Torstensonille.⁸⁴ Aiemmin saamansa määräyksen mukaisesti hän aloitti hyökkäyksen 12. joulukuuta 1643 ilman muodollista sodanjulistusta.⁸⁵ Valtaneuvoston pöytäkirjan mukaan Tanskalle annettavaa sodanjulistusta harkittiin vasta joulukuun lopulla eli sotatoimien jo alettua. Valtakunnankansleri Oxenstierna luonnosteli tämän jälkeen Ruotsin sodanjulistuksen, joka toimitettiin myöhemmin Tanskan kuninkaalle.⁸⁶

On todennäköistä, että jälkikäteen annetulla sodanjulistuksella haluttiin varmistua yllätyshyökkäyksen onnistumisesta. Tiedonkulun epävarmuuden seurauksena 1600-luvulla oli vaikeaa koordinoita ulkopoliittikaa ja laajoja sotatoimia sekä estää luottamuksellisten tietojen ennaikainen päätyminen vihollisen haltuun.

78. ”Ded haffver nu i många år således putlat i grythan och i dette förledne år så vijdt sudet öfver, at ded nu år kommet till resolution aff krigj emellan oss och Dannemark. Hvad han hafver oss tillfoget för dette och huru han hafver trampat oss på fötterne, hvadh stemplingar han hafver fördt medh våre fiender och grannar till vårt praeiudicium och huru han ähnnu utan äthervende trachtar efter vårt blodh och undergong.” Axel Oxenstierna an Joh. Oxenstierna 23.12.1643, *APW II:C* Band 1, 118–119.

79. Axel Oxenstierna an Joh. Oxenstierna 23.12.1643, *APW II:C* Band 1, 118–119

80. Axel Oxenstierna an Joh. Oxenstierna 23.12.1643, *APW II:C* Band 1, 118–119

81. Ks. Westfalenin rauha Fritz Dickmann (1959) *Der Westfälische Frieden*, Münster: Verlag Aschendorff.

82. Lind (2004) 449–452

83. Fredsfördrag mellan Sverige och Danmark, Brömsebro 13.8.1645, *ST V:II*, 595–626. Rauhanneuvottelujen kulusta ks. esim. Arnold Munthe (1908) *Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijssen Anckarbielm, danska kriget 1643–1645, Svenska sjöhjältar V:II*, Tukholma: P. A. Norstedt & söners förlag, 112–219.

84. Från Kungl Maj:t till Lennart Torstenson 30.11.1643, RA, Oxenstiernaregistrer, Postnummer: 1142, elektroninen dokumentti.

85. Tham (1960) 325.

86. Riksrådet 29.12.1643 ja 9.1.1644, *SRP X*, 357–359, 434–435.

Valtaneuvostossa käydyistä keskusteluista huolimatta Ruotsin aloittama hyökkäys-sota tuli lopulta yllätyksenä sen tärkeimmälle liittolaiselle Ranskalle, jossa pelättiin Ruotsin intressien siirtymistä pois Saksassa käynnissä olleesta kolmikymmenvuotisesta sodasta. Ranskalaiset suhtautuivat lisäksi varauksellisesti Ruotsin aseman voimistumiseen Itämeren alueella. Ranskan tavoin tieto invaasiosta tuli myös Alankomaiden tasavaltaan vasta jälkikäteen.⁸⁷ Torstenssonin armeijan yllätyshyökkäys eteni kuitenkin aluksi nopeasti, vaikka Ruotsi oli aloittanut sotatoimet ilman päälliittolaistensa tukea. Sodan kuluessa ruotsalaiset joutuivat kuitenkin huomaamaan, että etukäteen laaditun hyökkäyssuunnitelman toteuttaminen oli vallinneissa olosuhteissa vaikeaa.

Sodan taustalla eritasoisia tekijöitä

Käytetyt alkuperäislähteet avaavat mielenkiintoisen näköalan Ruotsin suurvaltakauden ulkopolitiikkaan ja Itämeren alueen kansainvälisten suhteiden historiaan. Tanskan-sodan taustatekijöiden analysoiminen tarkentaa myös käsitystämme kolmikymmenvuotisesta sodasta monivaiheisena yleiseurooppalaisena selkkauksena.

Arvioitaessa Tanskan-sotaa edeltänyttä päätöksentekoprosessia kokonaisuutena huomio kiinnittyy erityisesti kauppapoliittisten kysymysten korostuneeseen asemaan. Alkuperäislähteiden valossa Axel Oxenstierna ja myös muut keskeiset päätöksentekijät näyttävät pitäneen Juutinrauman tullikiistoja ja tanskalaisviranomaisten toimia merkittävänä ongelmana. Valtaneuvoston pöytäkirjoista ja diplomaattisesta kirjeenvaihdosta löytyviä mainintoja on vaikea tulkita pelkästään tarkoitushakuisesti propagandaksi.

1600-luvulla kaupan ja merenkulkuun liittyneet kysymykset olivat aiempaa useammin sotilaallisten konfliktien taustalla. Holsti on esittänyt arvion, jonka mukaan Westfalenin rauhan jälkeisellä kaudella vuosina 1648–1713 kansainvälisistä sotilaallisista konflikteista yhteensä noin 16 prosenttia liittyi kaupan ja merenkulkuun. Samalla ajanjaksolla vain alueiden hallintaa koskeneet kiistat olivat hänen mukaansa yleisem-

piä. Holsti pyrkii selittämään kehitystä aikakauden merkantilistisilla virtauksilla ja valtioiden välisen kauppapoliittisen kilpailun nousulla tärkeäksi teemaksi kansainvälisissä suhteissa.⁸⁸ Myös Tanskan-sodan taustalla olleita kauppapoliittisia kysymyksiä on perusteltua tarkastella suhteessa tähän yleisemmän tason kehitykseen.

Useat eurooppalaiset valtiot pyrkivät hankkimaan itselleen tuloja ja vaikutusvaltaa edistämällä kauppamerenkulkua ja kotimaisten tuotteiden vientiä, minkä seurauksena taloudellisiin kysymyksiin kiinnitettiin kansainvälisessä politiikassa runsaasti huomiota. Ulkomaankauppa ja merenkulku sekä niistä saadut verotulot olivat päätöksentekijöiden näkökulmasta avaimia valtion kehittämiseen, ja tämän vuoksi niillä oli vaikutusta ulkopoliittiseen päätöksentekoon. Alkuperäislähteistä ja kirjallisuudesta löytyvät viittaukset Louis De Geerin kaltaisten suurliikemiesten intresseihin ovat tässä suhteessa mielenkiintoisia, ja yksityisten intresiryhmien merkitykseen konfliktissa on perusteltua kiinnittää aiempaa enemmän huomiota.

Kauppapoliittiset kiistat eivät kuitenkaan olleet ainoa sodan taustalta löydettävissä oleva tekijä. Alkuperäislähteissä nousevat myös esille Tanskan kuninkaan harjoittama Ruotsin etujen vastainen diplomatia ja siihen liittyneet sotilaalliset uhkakuvat. Erityisesti Kristian IV:n lähentymispyrkimykset Saksan keisarin, Puolan kuninkaan ja Venäjän tsaarin kanssa aiheuttivat Ruotsissa huolta. Tanskan laivasto oli lisäksi merkittävä voimatekijä Itämerellä, ja vuosien 1611–13 sodassa kärsitty tappio sekä Tanskan kruunulle maksetut Älvsborgin lunnaat olivat edelleen tuoreessa muistissa. Tanskan muodostamaan mahdolliseen uhkaan oli siis syytä suhtautua vakavasti.

Vuoden 1643 aikana valtaneuvostossa käydyissä keskusteluissa kauppapoliittiset

87. Tham (1960), 326–327, 333–334.

88. Kauppapolitiikan ja merenkulun merkityksen yleisestä kasvusta huolimatta Kalevi J. Holsti näkee Ruotsin ja Tanskan välisten sotien taustalla olleen pääasiallisen alueellisia kiistoja. Vuosien 1643–1645 sodan hän on kuitenkin rajannut tutkimuksensa ulkopuolelle. Holsti (1995b) 43–54.

kiistat ja turvallisuuspoliittiset uhkakuvat näyttävät nivoutuneen mielenkiintoisella tavalla yhteen. Kauppapoliittiset kiistakysymykset yhdessä Kristian IV:n harjoittaman diplomatian ja Tanskan muodostaman turvallisuuspoliittisen uhan kanssa aiheuttivat ongelmia, joita pahensivat Ruotsin maantieteellisen aseman haavoittuvuus ja sen riippuvuus meriyhteydestä Pohjanmerelle. Merikuljetukset olivat tärkeitä Ruotsin ulkomaankaupalle, ja toisaalta meriyhteyksien hallinta Itämerellä oli tärkeää valtakunnan turvallisuuden kannalta. Tämä korostui entisestään kolmikymmenvuotisen sodan aikana, jolloin Saksassa olleiden joukkojen yhteydet Ruotsiin kulkivat Itämeren poikki.

Edellä kuvatut tekijät Ruotsin ulkoisessa ja sisäisessä toimintaympäristössä vaikuttivat ulkopoliittisen päätöksentekoprosessin taustalla. On myös mahdollista, että kansainvälispoliittisissa olosuhteissa tapahtuneilla muutoksilla ja Tanskan sotilaallisella heikkoudella oli merkitystä Axel Oxenstiernan tekemiin arvioihin hyökkäyssodan edullisuudesta. Toimintaympäristöä koskeneisiin tulkintoihin ja niiden perusteella tehtyihin valintoihin vaikuttivat lisäksi päätöksentekijöiden asenteet, käsitykset ja heidän tavoitteensa. Aiemmassa tutkimuksessa on painotettu erityisesti Oxenstiernan ja muiden keskeisten toimijoiden kielteistä asennoitumista Tanskan kuninkaaseen, mutta tämänkaltaisten tekijöiden arvioiminen on käytettävissä olevan alkuperäislähdemateriaalin perusteella vaikeaa.

Tanskan ja Ruotsin välinen kilpailu alueellisesta hegemoniasta sekä valtioiden välisiä suhteita rasittaneet historialliset jännitteet epäilemättä ruokkivat epäluottamusta ja vihamielisiä asenteita Tanskan kuningasta kohtaan, mikä saattoi osaltaan vaikuttaa päätöksentekoon. 1600-luvulla sota miellettiin myös nykyistä kiinteämmäksi osaksi kansainvälisiä suhteita, ja erityisesti Ruotsissa aikakauden pitkälliset sotilaalliset konfliktit ehkä madalsivat kynnystä etsiä ratkaisuja kansainvälispoliittisiin ongelmiin sotilaallisen voiman avulla. Toisaalta oikeutetun sodan periaate edellytti hyväksyttäviiä perusteita sotatoimien aloittamiselle. Vallinneet asenteet ja käsitykset tuskin kuitenkaan riittävät yksinään selittämään päätöstä hyökkäyssodan aloittamisesta.

Useimpien muiden konfliktien tavoin Tanskan-sodan taustalla oli yhdistelmä eritasoisia tekijöitä, joiden huomioiminen on tärkeää sodan puhkeamista edeltäneen päätöksentekoprosessin ymmärtämiseksi. Tässä artikkelissa pääpaino on ollut Axel Oxenstiernan ja muiden keskeisten päätöksentekijöiden esittämissä näkemyksissä, joissa korostuivat Tanskaan liittyneet kauppapoliittiset kiistakysymykset ja turvallisuuspoliittiset uhkakuvat. Turvautuminen sotilaalliseen voimankäyttöön tarjosi heille vallinneissa olosuhteissa keinon torjua valtakunnan turvallisuuteen ja hyvinvointiin kohdistuneita oletettuja uhkia sekä vahvistaa Ruotsin asemaa Itämeren alueella. ■